

היסטוריונית ופולמוסנית

שחסרונותיה רבים ממעלותיה. במסגרת החשיבה הפוסטמודרנית נתפס עצם 'הסיפר של המנצחים' כמסולף בעיניהם, והם, למשל, פחות מתרשמים מ-6000 החללים היהודים שנפלו במלחמת-העצמאות מאשר מעקירתם של 700 אלף ערבים באותה מלחמה. הם מעתיקים את נקודת הכובד בתיאורם מאסונות היהודים לאסונות הערבים, ויחסי הכוחות בין היהודים לערבים שנראו בתש"ח מעורפלים, נראים להם, בשנות השבעים והשמונים, ברורים לחלוטין - ישראל היא החזקה והתוקפנית והפלסטינים הם החלשים והנפגעים. הטיעון שהיו אלה הפלסטינים והערבים שדחו את החלטת החלוקה ולכן אשמים בתוצאותיה אינו מקובל עליהם; חלקם בוחר להתעלם מהנסיבות לפרוץ המלחמה ואחרים רואים בה מזימה ציונית-האשמית לסכל את הקמתה של מדינה פלסטינית. עיקר ביקורתם מתמקד בטיעון כי לאחר שניצחה במלחמה דחתה ישראל את השלום, סירבה לוותר על שטחים ולא התירה לפליטים לחזור.

גם התפיסה של תנועת העבודה, כי לפחות יש כאן התנגשות "בין צדק לצדק" אינה מקובלת עליהם. הם אינם מתייחסים כלל לתהליכים באירופה שהביאו לצמיחתה של הציונות, אינם מכירים בצידוק המוסרי של מאווי היהודים למדינה, ורואים בהקמתה אקט כוחני בלבד. בעיניהם הכול התחיל ב-1948, ומה שקרה היה תוצאה מתוכננת של הציונות מראשיתה. אין כאן שני עמים שנקלעו לסיטואציה טראגית, אלא יש צד אחד שכולו זכאי וצד אחד שכולו חייב.

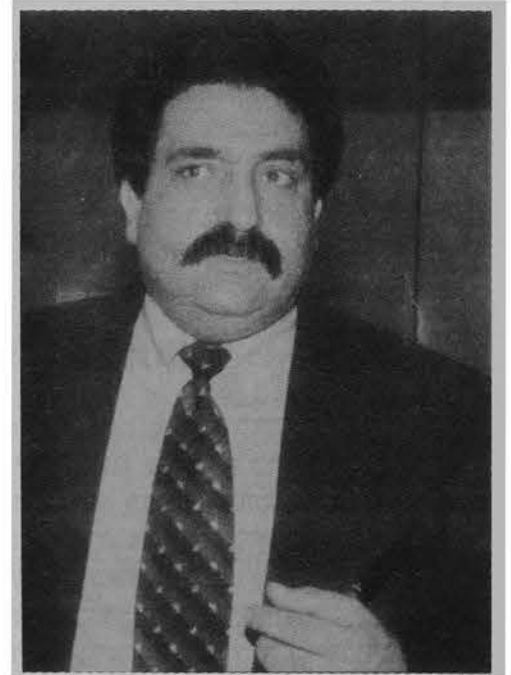
שפירא מצביעה שם בהמשך על סתירה פנימית בעמדתם: תחילת מאבקם בהיסטוריונים הישנים נעשה בטענה שאלה היו היסטוריונים מגויסים מטעם הציונות; אולם בסופו של המהלך דווקא ההיסטוריונים החדשים מתוך גישתם הפוסטמודרנית, מבקשים להעניק לגיטימציה מחודשת לפוליטיזציה של המחקר, בטענה שאין מציאות אובייקטיבית ואי-אפשר לדבר על אמת היסטורית. לפי גישה זו ההיסטוריה היא "נראטיב", כלומר סיפר, ואין סיפר אחד שהוא יותר אמין מסיפר אחר, שכן כל סיפר נועד לקדם מטרות פוליטיות של הקבוצה שהוא מייצג. אלא שההיסטוריונים החדשים סבורים שהרלטיוויזם ההיסטורי ייעצר לפתחם וכי הסיפר שלהם הוא הסיפר הדפיניטיבי, שישים קץ לכל הסיפרים האחרים.

טעות מתדולוגית אחרת הנפוצה בכתיבתם כתוצאה מגישתם האידיאולוגית, היא עיסוקם במה שלא התרחש. שאלות כגון, למה לא הגיעה ישראל לשלום עם שכנותיה כבר בשנות ה-50? למה לא הוקמה מדינה פלסטינית ב-1948? למה לא נמנעה מלחמת העצמאות? למה לא הצילה ההנהגה הציונית את יהודי אירופה? וכדומה, תופסות אצלם

ספר אחר המתקשר לקודם הוא ספרה של אניטה שפירא "יהודים חדשים יהודים ישנים" (עם עובד, ספרית אופקים; 364 עמ'; 1997) שהוא אסופת מסות בנושאי הזהות הישראלית. שפירא, מתברר מן הקובץ הזה, היא לא רק היסטוריונית מעולה, אלא גם פולמוסנית חריפת קולמוס. המסה הראשונה בספר 'פוליטיקה וזיכרון קולקטיבי - הוויכוח על אודות ההיסטוריונים החדשים' הוא המשך ישיר כמעט לספרו של בשארה כיוון שהוא עוסק בביקורתה של אניטה שפירא על ההיסטוריונים הישראלים החדשים (בני מוריס, אילן פפה, ברוך קימרלינג, אבי שליים, אורי רם ונוספים) פוסטמודרנים רובם ככולם, שאפשר גם לראותה כביקורת על הפוסטמודרניות מנקודת מבט מודרנית. שפירא מסבירה כי בדרך של אסוציאציה מילולית כונתה בישראל גישתם הפוסטמודרנית של ההיסטוריונים החדשים "פוסט-ציונית" ואף שהמושג לא זכה מעולם להגדרה רשמית מוסכמת, ניתן לאתר בו מספר מרכיבים: דרישה להכיר במרכזיות הסכסוך היהודי-ערבי ובעוול שגרמה הציונות לפלסטינים וזאת תוך התעלמות מההיסטוריה שקדמה לקום המדינה; הטענה כי שלילת הגולה הציונית היא חוסר התחשבות באחר ובשונה, בין שמדובר באחר יהודי לא-ציוני ובין שמדובר באחר הפלסטיני; השימוש בפרדיגמה הקולוניאליסטית כדגם לחקר הציונות, תוך כפירה בהיסטוריה יהודית ייחודית. מה שמשותף לכל הגישות הפוסט-ציוניות הללו היא הדרישה לרוויזיה כוללת של ההיסטוריה הציונית ושינוי היחס למפעל הציוני בו אין הן רואות מפעל חיובי בעל ערך סגולי. שפירא אומרת כי הגישות האנטי-ציוניות הישנות החל מזו הקומוניסטית, דרך הבונד, וכלה בשמאל החדש ובמצפון, ביקשו לעקור את הפרויקט הציוני מעיקרו. הפוסט-ציונים אינם מערערים על עצם קיום המדינה, אולם יחסם אליה במקרה הטוב הוא אדיש ובמקרה הרע חשדן ועוין. הם מדגישים את חסרונות הציונות, את העוולות שגרמה ואת האלטרנטיבות שמנעה. עבור אחדים מהם ביקורת העבר היא מוצא לפרוגרמה פוליטית לשינויים בעתיד, כמו ביטול חוק השבות והפיכתה של ישראל למדינת כלל אורחיה.

הוויכוח עם ההיסטוריונים החדשים, לדבריה, יותר משהוא ויכוח בין מדענים, הוא בעצם ויכוח על עיצוב הזיכרון הקולקטיבי, בו נוטלים חלק גם אנשי רוח וסופרים, דוגמת אהרן מגד שמאמרו 'יצר ההתאבדות' פתח ויכוח ציבורי כזה ב'הארץ' (10.6.94). בניגוד למגד, ההיסטוריונים החדשים אינם שותפים לחוויות היסוד של המאבק על הקמת המדינה וכמי שנולדו כבר לתוכה, הרי בעיניהם היא מדינה ככל המדינות,

תועלתנית הגורמת להפיכת הטבע, החברה והאדם לכלי בלבד. אסכולת פרנקפורט, שמסתו של מקס הורקהיימר 'מתוך: מושג הנאורות' מייצגת אותה בקובץ זה, מכנה אותה בשם "תבונה אינסטרומנטלית", כלומר מכשירית, תבונה שאפשר לראותה כנטולת ערכים ובלתי אנושית. הביקורת



זומי בשארה

הפוסטמודרנית, שהתגברה אחרי קריסת האידיאולוגיות הטוטליטריות, כלומר אחרי שהנאורות נחשבה למנצחת, כביכול, תוקפת את הרציונליזם והאוניברסליזם של הנאורות בשם גישות רלטיוויסטיות ופרטיקולריות כפי שעושה זאת מישל פוקו במסתו 'הנאורות מהי?' המייצג זרם זה בספר.

בשארה עצמו, שהוא לדעתי פוסטמודרניסט מתון ודוגל בנאורות חדשה (וראה מאמרו המשותף עם רבקה פלדחי 'המעבר לנאורות חדשה' "דבר" 16.7.93) מדגיש עם זאת בסיכום המבוא, כי ביקורת על הנאורות וסכנותיה אפשרית רק תוך אימוץ מושגי הנאורות עצמה, ואילו ביקורת רדיקלית גורפת שיש בה בריחה מרציונליות ומאוניברסליות עלולה להיות מסוכנת לא פחות. לדבריו, הוגי אסכולת פרנקפורט רצו לשחרר את הנאורות מהפורמליות והאינסטרומנטליות ולהשיב לה את רוחה האבודה, ודברים דומים אפשר לומר גם על פוקו.

הברמאס, אחרון המשתתפים בספר, שהוא גם השריד האחרון לאסכולת פרנקפורט, יודע כי ביקורת הנאורות הפוסטמודרנית מבטלת, בעיקרו של דבר, את הסובייקט התבוני האוטונומי, שהעמידה הנאורות במרכז חשיבתה. במסתו בספר 'המודרנה - פרויקט שלא נשלם' הוא מנסה להציל את הנאורות הזו בתנאי הביקורת הפוסטמודרנית, והפרויקט כפי שאנו רואים, אכן טרם נשלם. ספר לא קל אבל חשוב, הן מצד מהותו והן בשל החסר שהוא ממלא בתחום זה בעברית.

חלק נכבד. לדבריה, כבר עצם ניסוח השאלות הללו יש בו נימה של האשמה. מיתרון הפרספקטיבה של הזמן ומנקודת המוצא של היום נדרשים גיבורי העבר לתת את הדין לא רק על מה שעשו, אלא גם על מה שלא עשו, וזאת בפני טריבונאל חסר רחמים, של מי שבטוחים שהם היו נוהגים ביתר תבונה ובוודאי ביתר מוסריות.

לדעתי, זהו, באמת, אולי, אחד העניינים היותר מרגיזים בכתיבה הפוסטמודרנית - השיפוט המוסרי שהיא מעבירה על מושאי מחקרה. לא ההבנה היא העיקר עבודה, כמו עבור ההיסטוריונים הישנים, אלא חריצת המשפט, וזאת אפילו במחיר פחות האחריות



אניסה שפירא

המדעית, כיוון שחקירת מה שלא קרה, ספק אם הוא בגדר מחקר ממש. "התרחיש שלא התרחש איננו היסטוריה, שכן מאחר שלא קרה איננו יודעים מה היו תוצאותיו אילו התרחש", כותבת שם שפירא (עמ' 39).

לא אוכל להביא כאן את המאמר בשלמותו, בו נחשפים עוד כמה וכמה עניינים חשובים על כתיבתם של ההיסטוריונים החדשים, ואצטט רק מקצת מדברי הסיכום שם. שפירא כותבת, כי המגמה להפוך את ההיסטוריה לקונסטרוקציה אידיאולוגית המשרתת אינטרסים פרטיקולריים, כדברי פפה, בולטת ביותר בכתיבה של ההיסטוריונים החדשים. היסטוריה כתולדות העוול, כתולדות המסכנות - זהו המסר העולה מן האידיאולוגיה הפוסט-ציונית. ההיסטוריה הופכת להיות תיאור סנטימנטלי שבו אנו אמורים להזדהות תמיד עם המנוצחים ולבקר את המנצחים. וכך, עצם העובדה שהציונות התבררה כתנועה מנצחת הופכת אותה לבלתי-מוסרית. לפי עיקרון זה, היא כותבת, אפשר לצייר מחדש גם את מלחמת העולם השנייה, ובקרוב מן הסתם יופיע היסטוריון שיתאר את ההתרחשויות מנקודת ראות של הגרמנים שגורשו מדנציג, שלזיה, או פרוסיה המזרחית, שמבחינתם אמנם נעשה

להם עוול וגם זכרם נמחק, אך האם לא נטען שאמת חלקית בנידון היא גם שקר חלקי? (למותר לציין כי במקומות רבים במסתה מברכת שפירא על תרומתם של ההיסטוריונים החדשים, ובעיקר בני מוריס, לחקר סוגיות שונות שהעיקרית שבהם היא התהוות בעיית הפליטים וחלקה של ישראל בנידון, אבל הוויכוח הוא על התמונה הכוללת ועל העקרונות המתודולוגיים).

את מסתה היא מסיימת בפסקה הבאה: "מיתוס ההקמה של מדינת ישראל לפי ההיסטוריונים החדשים" גורס שהנהגת מפא"י בראשות בן-גוריון גירשה את הערבים, לא הצילה את היהודים בגולה, וקיפחה את המזרחים. רק קורא שקדן במיוחד, שיחזור לדפים הבלים של 'ההיסטוריונים הישנים', יגלה שאגב אורחא גם הקימה מדינה, גם ניצחה במלחמה, וגם קיבצה את גלויות ישראל".

וזה מסה אחת בלבד מתוך שלוש-עשרה שבספר. מומלצת ביותר גם המסה הפולמוסית 'קובלנתו של שטרנהל' שם היא מפילה כבניין קלפים את ספרו "בניין אומה או תיקון חברה".

עם נבל ולא חכם...

יש אירועים שכל המעורבים בהם יוצאים מהם מגוחכים כמו מאיזה קומדיה אווילית של הסחת עוגות. אירוע כזה היו דברי הנשיא על התנ"ך והתנצלותו לאחר-מכן, שרק מידת השעשוע שבו כיפרה על תפלותו. מה שקרה בפרשה הוא בעצם מקרה בלעם במהופך. שלא כמו בלעם המקראי, שבא לקלל ויצא מברך, הנשיא, בעצם, בא לברך, ונמצא על-ידי נוטרי התורה חסרי הבינה, מקלל. כי בסך הכול ביקש הנשיא בעל הלשון החדה בדרך-כלל, לרסן את לשונו ולמתן את ביקורתו הפעם, תוך שהוא מסתמך על דוגמה מספר הספרים. בתנ"ך - אמר - יש גם דברים לא סימפטיים, וצריכים מאוד להיזהר איתם. כשנשאל למה כוונתו, השיב, למשל, דברי משה בסוף ספר דברים בשירת האזינו, שם הוא אומר על עם ישראל כי הוא "דור עיקש ופתלתול... עם נבל ולא חכם...". כלומר, הנשיא ברוח הימים אלה (לאחר דברי נתניהו על השמאל) רצה להטיף לאחדות ולמיתון הביקורת, והרחיק לשם כך את עדותו עד לתנ"ך.

והנה, דווקא בשל דברי פיוס מתונים אלה, קפץ עליו רוגזם של כלי הקודש הדתיים. הם שבדרך-כלל רוממות האחדות בגרונם, לא ירדו לסוף דעתו של הנשיא, וראו בדבריו "צנזורה" על דברי משה, אדון הנביאים. לשיטתם התורה כולה קדושה, וכל האמור בה הם דברי אלוהים חיים, כולל "דור עיקש ופתלתול... עם נבל ולא חכם", אשר אין לנשיא רשות לשנותם.

אני מניח שלוייצמן האמיתי אין שום קושי עם תוכנו של הפסוק הזה בשירת משה, ואולי היה אפילו שמח לתת דרור ללשונו ולעשות בו שימוש אקטואלי כלפי מבקריו, אלא שאז מן הסתם היו קוראים לו "עוכר ישראל" והוא הרי זקוק לקולותיהם לשם בחירתו מחדש, ולכן העדיף להתנצל.

לעצם העניין, התנ"ך עצמו מותח גם ביקורת על משה, וחרף מנהיגותו ו"קדושתו", הרי בשל התנהגותו בפרשת מי המריבה בקדש, נמנעת ממנו את הכניסה לארץ: "ען אשר מעלת בי בתוך בני ישראל, במי מריבת קדש במדבר צין, על אשר לא קידשת אותי בתוך בני ישראל, מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא" (דברים, לב, נג).

רגל על לשונו (של ראש-הממשלה)

"השמאל שכח מה זה להיות יהודי" - לחש נתניהו באוזנו של הרב כדורי, לחישה שהיא כולה מעשה רכילות והסתה, שהוא לא רק בלתי-מוסרי, אלא גם בלתי-יהודי בעליל.

בשעתו, כשהתעורר לראשונה בישראל הוויכוח בפרשת 'מיהו יהודי?', אמר ראש-הממשלה הראשון בן-גוריון כי עבורו מספיקה בהחלט ההגדרה המופיעה בתנ"ך במזמור הקצר שבתהלים ט"ו:

מזמור לדוד

יהוה, מי יגור באהלך? מי ישכון בהר קודשך? הולך תמים ופועל צדק ודובר אמת בלבבו; לא רגל על לשונו, לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרובו; נבזה בעיניו נמאס ואת יראי יהוה יכבד; נשבע להרע ולא ימיר; כספו לא נתן בנשך, ושוחד על נקי לא לקח. עושה אלה, לא ימוט לעולם!

הטקסט פשוט ומצריך רק שתי הערות: "לא רגל על לשונו" - לא הלך רכיל; "נשבע להרע ולא ימיר" - עניינו קיום שבועה והבטחה, (כלומר אפילו נשבע בעניין העשוי לגרום נזק או רעה לעצמו, חייב לקיים את שבועתו, וכדומה). נוכח מה שנגלה לעינינו, בזכות המצלמה הנסתרת של הטלוויזיה בפרשת כדורי, ויש ודאי אמירות דומות שנתרו נסתרות מאיתנו, לא עומד ראש-הממשלה הנוכחי, במבחן ההגדרות המינימליות הללו.

ג.ב. בהגדרה זו בתהלים לא מוזכר כלל עניין "ההגנה העצמית היהודית", עליה דיבר כביכול נתניהו בקשר לשמאל כעל התנהגות בלתי יהודית. אני מפקפק אם נמצא לה בכלל סימוכין במקורות ההלכתיים שהרב כדורי אמור להיות אמוץ עליהם.

ועוד דבר: אם השמאל אינו יהודי, או "שכח מה זה להיות יהודי", הרי אין כלל רוב יהודי ליהודים במדינת ישראל. אל תשכח את זה, נתניהו. וחשוב גם על הרפורמים בהקשר זה.